

Lunds universitet

Institutionen för arkeologi och antikens historia

Historisk arkeologi

Masteruppsats

- Skogsfinsk religion och folktro i materiella källor

Ida Feltzin Vt 2009

Handledare: Mats Mogren

För att få ihop den här uppsatsen har jag haft stor hjälp av många fantastiska människor som jag vill uppmärksamma. Så här kommer ett **STORT TACK** till:

Maths Östberg, Finnskogsmuseet i Alfta
Björn Petterson, Fågelsjö hembygdsgård
Kjell Söderlund, ”Grannäset expert”
Stig Welinder, Mittuniversitetet
Terje Audun Bredvold, Åsnes finnskog
Susanne Palmqvist, Torsby Finnkulturcentrum
Inga Blännå, Gävleborgs Länsmuseum
Ola George, Västernorrlands Länsmuseum
Klara Feltzin, korrekturläsande och peppande syster
Patrik Westerbring, engelskrättande och stöttande pojkvän
och naturligtvis min handledare
Mats Mogren

ABSTRACT

This essay is about the “forest finns” in Sweden. That is a well known conception when you talk about the extensive immigration of a finish population to Norway and Sweden during the 17th and 18th century. They colonized the big, unoccupied forests in the middle and northern parts of Sweden.

The topic for this text is religion and folklore among the finish immigrants. In different historic sources and older literature they are portrayed as non Christian and especially able of doing conjuring tricks. The purpose of this essay is *to examine witch material source that is available in this topic about folklore and religion in the “forest finn” culture*. The questions are how the researchers so far have deal with this matter, which archaeological material there are to use and how to move forward with them.

In this essay three categories are examined; carvings in stone and trees, trees with hunged bear skulls, and places with a tradition to be a “finn cemetery”. The first two categories are problematical as material source; trees with carvings been deforests and bears skulls in trees falls and disappear. Though it may seem like a thin material there are ways to find and use it.

There are carvings in stones as well and there are a few examples of them. The problem in that case is if they are connected with a “forest finn” culture. Therefore, the context in the landscape extremely important; is the stone placed near a known way to a summer farmstead or near a place for a finish croft or a way to a church? The places with tradition of bear skull trees or a cemetery are often bound to a written or oral story and tradition about it, and sometimes only a special name. This sort of places needs to be investigated to see if some kind of material remains can be seen. In the case with the trees the bear skulls there are example where the wedges to put the skulls still is left. And it’s that kind of subtle remains you have to look for in this case, wedges or just the gap where it once sat. The important conclusion of this essay is that you need to use all the different types of methods: traditions and names for places, a thorough and systematic stocktaking, and a context and landscape analyse.

INNEHÅLL

INLEDNING	5
Syfte och frågeställningar	5
Forskningshistorik	6
Material och metod	8
Avgränsningar	10
Reflexivitet	10
BAKGRUND TILL DEN SKOGSFINSKA MIGRATIONEN	11
KYRKAN	13
FOLKTRO, MAGI OCH KULT	15
Visa gummor och gubbar	15
Bildmagi	17
Jaktkult och björnoffer	18
MATERIELLA SPÅR	21
Karsikko och ristningar	21
Björnskalletallar	23
Finnkyrkogårdar	24
SLUTDISKUSSION	26
AVSLUTNING	30
KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	31
BILAGOR	
1. Karta över finska bosättningar i Sverige och i norska gränstrakter	
2. Karta över finnbosättningar i Värmland	

INLEDNING

Vi människor har alltid varit fascinerade ”de andra”, av folk och grupper som är ”annorlunda” och som avviker från majoritetsbefolkningen. Ett exempel är den stora grupp finnar som under 1600- och 1700-talen invandrade till de svenska skogarna och som gav upphov till det som vi idag ofta kallar ”det skogsfinska kulturarvet”. Uppteckningar, reseskildringar och domprotokoll ger bilden av den skogsfinska befolkningen som trollkunniga och dåliga på att gå i kyrkan, en bild som i viss mån följt med till modern litteratur. En jämförelse kan göras med den samiska befolkningen som fick ett liknande rykte som trollkunniga (Welinder 2003:20, 146).

I dagens forskning är skogsfinnarna uppmärksammade på lite andra sätt. Migrationens orsaker, och den speciella näringen: svedjebruket och koloniseringen av de stora öde skogarna är exempel på forskningsområden, liksom det finska språket och Ortsnamn. Den här uppsatsen tar upp religion och folktro i den skogsfinska kulturen. Avsikten är att även använda det materiella i ett ämne som är förbehållet de skriftliga och berättande källorna och på så sätt skapa ny kunskap och nya tankesätt. Ämnet är aktuellt och viktigt just därför att de arkeologiska spåren efter folktro och religion är få vilket har lett till att de skriftliga och berättande källorna blir de enda som används. För att komma ifrån denna ensidighet är det angeläget att uppmärksamma det materiella och hur det går att använda sig av det.

Geografiskt består undersökningsområdet av bygder i Sverige där det funnits en stor befolkning finnar, bl a. Värmland, Dalarna, Gästrikland, Hälsingland, Medelpad och Ångermanland (Bilaga 1). Finnbygden sträckte sig även över riksgränsen in i Norge men avgränsningen i det här fallet är alltså gjord till finnbygder i Sverige.

Syfte och frågeställningar

Syftet med uppsatsen är att *undersöka vilka materiella källor som finns inom ämnet folktro och religion i den skogsfinska kulturen.*

Frågeställningarna som ställs till detta är:

- Vad ses som specifikt för skogsfinsk folktro och religion, och hur har forskare hittills gjort för att skilja ut det?
- Vad finns det för arkeologiskt material att titta på som handlar om religion och folktro?
- Hur kan man gå vidare med det arkeologiska materialet kring detta?

Forskningshistorik

När det gäller forskning kring skogsfinsk kultur i allmänhet är Gabriel Bladh och Maud Wedin två viktiga namn. Båda har skrivit doktorsavhandlingar i ämnet, *Finnskogens landskap och människor under fyra sekler* (Bladh 1995) respektive *Den skogsfinska kolonisationen i Norrland* (Wedin 2007). Bladh har koncentrerat sina frågeställningar kring den nordvästländska Finnskogen och hur och varför landskapet där har förändrats. Wedins avhandling undersöker den skogsfinska kolonisationen i Norrland och angränsande finnmarksområden i Dalarna. Perspektivet är övergripande och frågorna rör migration, kolonisation, näringsliv, landskap och kultur. Tidsperioden är sent 1500-tal och tidigt 1600-tal då kolonisationsperioden startade (Wedin 2007:15).

Wedin har även varit huvudredaktör för antologin *Det skogsfinska kulturarvet* (Wedin 2001) tillsammans med Lars-Olof Herou och Lennart Stenman. Det är en bok utgiven av föreningen FINNSAM, finnbygder i samverkan, och kan ses som ett översiktligt standardverk i ämnet. Rubrikerna för de olika kapitlen är: *Bakgrund och historia, Migration och kolonisation, Näringsliv, Kulturlandskap, Byggnadsskick, Språk och identitet, Folketro och vardagsliv, Personer och händelser* och *Finnbyggdsområden*. I kapitlet om *Folketro och vardagsliv* tar Lennart Stenman bl a. upp att det finns likheter mellan den skogsfinska svenska folktron och han problematiserar huruvida det beror på ömsesidig påverkan eller parallellutveckling. Han skriver också att det finns inslag av förkristen religion i folktron hos skogsfinnarna. En stor del av kapitlet handlar om trolldom och magi, hur man botade sjukdomar eller gjorde sin fiende sjuk. Domböcker tas upp som en viktig källa till studier om folketro och folkmedicin då dessa visar hur lagstiftningen såg ut, hur den tolkades och samhällets uppfattning av trolldom och folketro (Stenman 2001c:165ff).

Lars-Ola Norén har skrivit en bok om finnbygden i Ångermanland, *Svedjerök – Den finska kolonisationen i Viksjöbygden* (Norén 1985). Han tar upp ”klassiska” ämnen som bakgrunden till den stora migrationen och vilka näringar man levde av, men även kunskap om specifika byar i området. Likaså har Wedin utkommit med en karläggning av de Hälsingländska finnbygderna, *Den skogsfinska kolonisationen i Alfta, Bollnäs och Hanebo* (Wedin 2004).

Den mesta litteraturen som finns specifikt kring religion och folketro är mer än 50 år gammal. Rickard Gothes bok *Från trolldomstro till kristendom* har två delar där den första handlar om de trollkunniga vismännen och den andra tar upp kyrkans arbete i finnskogarna och

finnarnas kyrklighet (Gothe 1943). Källmaterialet han utgår ifrån är domprotokoll, rannsakingar och liknande skriftliga källor. En del av hans resonemang handlar om att skogsfinnarna är dåliga att närvara i kyrkan. Anledningarna till detta ska vara att man dels bodde långt bort från kyrkan ute i skogen och hade svårt att ta sig dit, och dels ska det vara ett problem med att man inte lärde sig det svenska språket och därmed blev predikningarna långtråkiga och meningslösa (Gothe 1943:87). En annan person som ägnat sig åt skogsfinsk folketro är Richard Broberg. Han har bl a skrivit en artikel i en årgång av *Värmland förr och nu*, "Värmlandsfinsk folketro" (Broberg 1953). Han skriver där att svenskarna och skogsfinnarna var lika vidskepliga och att det endast är innehållet i tron som skiljer. Broberg påpekar också att begreppet vidskeplighet endast är relevant ur en kristen synvinkel. I övrigt tas upp att värmlandsfinnarna i större utsträckning bevarat "...troheten mot fäderneärvd sed och tro..." (Broberg 1953:71) än vad man gjorde i svenskbygderna omkring. Detta förklaras genom finnarnas närhet till naturen och hur den uppfattades som besjälad (Broberg 1953:70). En nyare bok som behandlar förhållandet mellan skogsfinnarna och kyrkan är Anders Mattssons *Skogsfinnen och kyrkan* (Mattson 1996). Syftet med boken och temat "...är relationen mellan skogsfinnen och kyrkan inklusive dess tjänare" (Mattson 1996:14).

Det finns en mycket stor mängd litteratur om skogsfinnar, även om den till viss del kan ses som upprepningar av varandra (se diskussion i Welinder 2003:28). När det gäller den skogsfinska arkeologin är det däremot inte så mycket som gjorts. Endast fyra torp i Sverige har varit föremål för arkeologiska utgrävningar. Av dessa har Mittuniversitetet genom Stig Welinder hållit i undersökningarna av tre stycken; Svartviken i Dalarna (Welinder 2003), Råsjö i Borgsjö socken i Medelpad (George 2007; <http://www.nyanget.net/skogsfinnar/>) och Grannäs i Alfta socken i Hälsingland (Blännå 2007; <http://www.sm3ode.se/grannaes/>). Svartviken har karterats men endast delvis grävts ut. Torpen Råsjön och Grannäs har varit platser för seminaregrävningar, 2003-2004 respektive 2004-2007. Ett fjärde torp i Dalarna, Väderbacken, har undersökts genom kartering (<https://www.miun.se/HUM/Om-HUM/Arkeologi/Forskning/Skogsfinnar/>). Undersökningarna ingår i arkeologiska institutionens forskningsprojekt om skogsfinnar. På hemsidan beskrivs tanken med projektet: "De tre utgrävda torpen ligger till grund för en studie av inflyttning, möte mellan människor och ackulturation i tidigmodern tid. Frågan är hur samhandling, och kanske mothandling, mellan de inflyttade finnarna och de tidigare sockenborna tog sig ut i materiell kultur, sådan den kan grävas fram och studeras arkeologiskt". Svartviken

beskrivs som ett bostadshus av konventionell svensk typ vilket blir en del i denna frågeställning om samverkan mellan finnar och svenskar (<https://www.miun.se/HUM/Om-HUM/Arkeologi/Forskning/Skogsfinnar/>; Welinder 2003:4). Det fjärde torpet som grävts ut är Gammelvallen i Södra Finnskoga i Värmland, och det skedde 1993 (FMIS Södra Finnskoga 280:1; Aronsson K-Å, Bladh G, Myrdal-Runebjer E, Pettersson S: 1993). En gård som inte varit föremål för några utgrävningar men ändå bör nämnas är Gåssjö i Ytterhogdal, som ligger i Hälsingland på gränsen mot Härjedalen. På platsen har det gjorts pollenanalyser av svedjeområden (Östberg, mail 090316).

Mycket arbete och forskning görs också i olika nätverk och föreningar som finns för att uppmärksamma det skogsfinska. Den största organisationen i Sverige är ”Finnbygder i samverkan”, FINNSAM. Föreningens syfte är både att informera och sprida kunskap och att vara ett nätverk som främjar samverkan mellan enskilda personer och föreningar och institutioner (<http://www.finnsam.org/>). Det finns alltså en mycket stor mängd intresserade och kunniga

Fig 1. På väg till finnskogsmuseet i Alfta (<http://home.swipnet.se/finnskogsmuseet/>).

personer utanför den akademiska forskarsvärlden. Jag har till den här uppsatsen haft stor hjälp utan flera utav dem. En av institutionerna inom FINNSAM är Torsby Finnkulturcentrum som är en del av Värmlands museum (<http://www.finnkulturcentrum.com/>). Ett annat exempel är Finnskogsmuseet i Alfta, startat av Finn Rideland och Maths Östberg 1986 (<http://home.swipnet.se/finnskogsmuseet/>) (fig. 1).

Material och metod

Uppsatsens syfte handlar om att undersöka materiell kultur, därför är en del av materialet de fysiska spår som idag finns kvar av religion och folktro. Genom litteraturläsning, sökning i riksantikvarieämbetes fornminnesregister på Internet: FMIS, och kontakt med personer insatta i ämnet har tre speciella grupper av materiella lämningar framkommit. Det är ristningar av olika slag, tallar med björnskallar och finnkyrkogårdar. Björnskallar och vissa ristningar, speciellt karsikko, är två företeelser som är mycket utbredda i Finland och därför intressanta i detta

sammanhang. När det gäller kyrkogårdar och begravningsplatser är dessa istället kopplade till att finnarna ofta beskrivs med att de inte går så ofta i kyrkan och inte är speciellt gudfruktiga av sig - kan begravningsplatser i skogen stödja detta? Denna del av materialet redovisas i kapitlet *Materiella spår*.

Metoden för att arbeta med detta material har varit att söka i FMIS och ortsnamnregistret som upprättats av Institutet för språk och folkminnen: SOFI, som finns på Internet. I FMIS har jag sökt efter fornlämningar i landskapen som nämns i inledningen. De kategorier jag sökt i är *kult, offer och folktro* och *ristningar, hällmålningar och monument*. Till detta kommer tips om platser i litteratur och muntligt eller via mail. Sökningen i SOFI har skett genom att leta efter namn på uddar, öar, holmar som har att göra med *Björnskalle* i de aktuella landskapen.

Den andra delen utav materialet är skriftligt och berättande och det presenteras under rubrikerna *Kyrkan* och *Folktro och kult*. Specifikt består det skriftliga av företeelser i domstolsprotokoll, resedagböcker, uppteckningar och andra dokument som forskningen tidigare lyft fram. Jag har valt att inte ta fram något eget sådant material direkt från de historiska källorna utan använder mestadels material som redan publicerats av andra forskare och författare. Det beslutet är grundat i att meningen är att sätta det materiella i fokus och vad det kan ge för kunskap, det skriftliga är redan uppmärksammat och undersökt i stor utsträckning. I den här uppsatsen tas det upp som komplement för att förstå det materiella och även för att få fram hur skogsfinsk folktro och religiositet hittills framställts. Ett mer ingående resonemang kring detta finns under rubriken *Reflexivitet*.

De historiska källor jag ändå har använt mig direkt utav är en översättning av *Kalevala* gjord av Lars Huldén och Mats Huldén (Kalevala 1999). Jag har också använt ett nytryck av Carl-Axel Gottlunds *Dagbok över mina vandringar på Wermlands och Solörs finnskogar 1821*. Gottlund växte upp en svenskspråkig miljö i östra Nyland i Finland. Han kom sedan att studera vid Uppsala universitet men avbröt sedan sina studier där för att göra resor i ”Finnskogen”. Förutom dagboken från resorna i Värmland finns också reseberättelser från Dalarna, Hälsingland och Västmanland, och även förteckningar över finska familjenamn. Det är dock bara dagboken från Värmland jag har använt mig av.

Avgränsningar

Den geografiska avgränsningen är, som nämns i inledningen, finnbygder i Sverige. Däremot tas ingen speciell geografisk aspekt upp som jämförelser av olika företeelser i olika regioner inom Sverige. I en större och mer omfattande undersökning skulle detta naturligtvis vara intressant.

Inte heller finns någon ambition att detta ska ses som en heltäckande kartläggning av de olika materiella kategorierna, tids- och storleksbegränsningen för uppsatsen gör att det valts bort. Istället ska detta arbete ses som en inblick i vad som kan undersökas och exempel på vad det faktiskt finns för möjligheter att komma åt olika materiella källor inom detta ämne.

Reflexivitet

Att använda sig av FMIS för att söka fornlämningar har vissa problem. Dels finns en risk att man i sin sökning missar saker av intresse om inte sökningen görs i alla kategorier och i alla socknar i de intressanta landskapen. Dels är inventeringen olika noga utförd i olika regioner, vilket innebär att allt av intresse eventuellt inte är registrerat. Det blir också svårt att ta ställning till anledningen varför exempelvis stenar med årtals- och initialristningar, varav många antagligen är fäbodristningar, finns i en mycket stor mängd i Värmland och Dalarna men inte i Hälsingland. Frågan blir om det beror på den faktiska verkligheten eller på inventeringssituationen? (Feltzin 2008; Jensen 1997). Valet av kategorier anser jag vara relevanta och de ger ändå en så bra chans som möjligt i detta sammanhang att täcka in mycket.

Att inga originalkällor eller uppteckningar gått igenom kan ses som ett problem. Därmed går det inte att säkra att ett relevant urval finns med. Det kan tyckas att det endast blir en upprepning av vad tidigare forskare uppmärksammat istället för en kritisk granskning av dessa. Då syftet med uppsatsen inte är att lyfta fram de skriftliga källorna och göra en sådan kritisk analys, utan istället fokusera på vad de materiella har att ge, anser jag att metoden ändå går att motivera.

BAKGRUND TILL DEN SKOGSFINSKA MIGRATIONEN

Under slutet av 1400-talet skedde en snabb tillväxt i östra delarna av Finland, främst Savolax, som då tillhörde Sverige. Många flyttade ut till erämarkerna som är en form av det vi i Sverige kallar för utmark, men med skillnaden att erämarkerna kunde ägas som privat mark. Den främsta försörjningsnäringen var svedjebruk, men även jakt och fiske och boskapsskötsel var viktigt, och alla dessa näringar kräver stora markytor (Bladh 2001:14, 22). Svedjebruk innebär kortfattat att skog bränns och i askan odlas sedan råg. I denna region i östra Finland förvärvades en stor kunskap om denna näring speciellt i granskog. Denna specialisering gav förutsättningen för en effektiv kolonisation av de stora skogarna både i Finland och sedan i övriga Skandinavien (Wedin 2001b:44f).

Behovet av tillgång till stora marker ledde dock så småningom till brist på mark då befolkningen ökade. Även klimatet påverkade då det under 1500-talets senare del försämrades. Skördarna påverkades så att större arealer behövdes odlas upp för att ge en tillräcklig avkastning, något som inte gick ihop med en ökande befolkning. Lösningen på denna situation blev att flytta ut till underbefolkade områden. En stor del flyttade från Savolax norrut och åt nordväst och en mindre del flyttade österut. En annan migrationsväg gick västerut till skogarna i nuvarande Sverige och Norge (Stenman 2001a:31).

De naturgeografiska förhållandena var ungefär likadana som i utflytningsområdet och fortfarande fanns stora öde skogar som var en förutsättning för nykolonisation. I de värmländska, hälsingländska och medelpadiska skogarna fanns utrymme för stora svedjor och stora skördar då dessa svenskar inte var renodlade svedjebrukare. Inte heller hade dessa skogsmarker någon privat ägare som erämarkerna i Savolax (Stenman 2001a:33).

Gästrikland blev tidigt koloniserat och kom att fungera som en inkörsport till de övriga landskapen. Under 1600-talets början blev även områden inne i Dalarna och Hälsingland finnbygder. Den skogsfinska befolkningen växte snabbt i dessa landskap men det blev också snabbt en hög genomströmning av människor. Bygder där en stor andel ändå kom att stanna kvar är Husby och Stora Skedvi i Dalarna samt Alfta och Bollnäs i Hälsingland. Under första delen av 1600-talet fanns även finnbygder i Medelpad och i mitten av 1600-talet fanns ett glest men sammanhängande finnskogsområde över Hälsingland och Medelpad. I Ångermanland blev Viksjöbygden redan på 1580-talet koloniserat, och resten av inlandsocknarna började

koloniseras under 1600-talet och ända in på 1700-talet togs nya torp upp. Från Viksjöområdet flyttade andra generationens finnar vidare till Strömstrakten i Jämtland. Karlskogaområdet i Värmland koloniserades tidigt, på 1580-talet. Under 1620-talet började en migrationsvåg till Fryksdalen som gick via Bergslagen. Sedan på 1640-talet kom den stora inflyttningen till det vi idag kallar Finnskogen. Det området sträcker sig från Värmland i Sverige över till Hedmark i Norge och centrum finns mellan älvarna Glomma och Klarälven. (Wedin 2001a:35ff).

Genom politiken gjorden inga större ansträngningar att assimilera dessa nybyggande finnar med majoritetsbefolkningen. Visserligen kom ett krav från Karl XI år 1682 att skogsfinnarna skulle kunna det svenska språket och hårda straff skulle utfärdas om detta inte följdes, det tycks dock inte som detta följdes i praktiken. I de delar av landskapet, som i Södermanland och Närke, där skogsfinnarna endast fanns marginellt försvann det först som självständig grupp. Antingen genom utflyttning eller genom att helt assimileras av majoritetsbefolkningen. I delar av Värmland, Dalarna och Norrland etablerades den skogsfinska kulturen starkare. Exempelvis fanns det finska språket kvar ändå till slutet av 1800-talet i dessa områden (Stenman 2001b:135ff).

Svedjebruket har nämnts som en utmärkande och viktig näring, dock var man inte ensidigt beroende av det; jakt och fiske var också viktiga näringar. Jakten gav både kött och inkomster från skinn som kunde säljas. Även boskapsskötsel var en viktig del, vilket syns i boskapslängder som visar att finnarna hade tämligen stora boskapsbestånd redan tidigt efter koloniseringen (Wedin 1999:43ff). De olika näringarna gav möjlighet att variera vad som var viktigast beroende på omständigheterna för stunden, exempelvis innan svedjan börjat ge skördar eller om frosten tog rågen kunde de andra näringarna ändå göra att man levde bra (Wedin 2001b:57).

KYRKAN

De inflyttade finnarna i Sverige fick rykte om sig att vara mycket okristna och sällan besöka kyrkan. Richard Gothe har formulerat två huvudanledningar till varför de inte var så flitiga kyrkobesökare, dels var det ofta mycket långt till kyrkan för dem som bodde i utmarkerna i skogen och dels var det en språkfråga. Eftersom man i stor utsträckning behöll sitt finska språk och inte lärde sig svenska kan gudstjänsterna kännas onödiga om man inte förstår vad som sägs (Gothe 1943:87).

Gothe har flera konkreta exempel på hur långt och svårt det kunde vara att ta sig till kyrkan. Orsa-finnarna vid Härjedals- och Hälsinge-gränserna t ex. kunde ha 10 mil till sockenkyrkan. Vid tinget i Orsa 1669 beskrivs den stora "själavända" som finnarna var i på grund av avlägsenheten till kyrkan då de endast två gånger om året besökte den (Gothe 1943:87). 1732 åtalas fyra finnar i Alfta socken för försummad kyrkogång. Den söndagen ska de ha behövt kämpa med att få upp hästar som gått ner sig i isen, men detta ska inte ha hjälpt som förklaring. Det berättas att en av dessa finnar vid detta tillfälle skänkte en tunna råg "för Guds nådiga beskydd, då han på ysen i lifsfara var" (Gothe 1943:89). Flera domar visar också hur finnar fick böta för att ha missat kyrkan. I Bollnäs 1701 angavs att Hindrick Staffansson i Lillboda inte var i kyrkan på tre söndagar, ett av skälen han angav var att han var hemma med barnen medan hans hustru besökte Hambrunge kyrka och en annan gång Bollnäs kyrka. En annan man, Matts Michelsson i Färila, var borta från kyrkan hela julhelgen år 1700 och dömdes till 5 riksdaler i böter eller fyra söndagar i stocken (Gothe 1943:90).

Anders Mattsson har också skrivit om skogsfinnarna och kyrkan genom att titta på kyrkliga akter och protokoll. Exempelvis refererar han till texter från 1929 och 1973 som beskriver visitationsprotokoll från slutet av 1600-talet. En av dessa visitationer skedde i Fryksände församling. Kyrkoherde Vigelius meddelar 1698 att det inte finns något att anmärka på när det gäller ordningen i kyrkan men däremot är det sämre ställt med närvaron och då speciellt av finnbefolkningen (Mattson 1996:27). Ett annat exempel som Mattson tar upp finns beskrivet i en artikel i Finnbygden från 1958 och berör Norra Finnskoga i Värmland. Det beskrivs som mycket svårt att ta sig fram till kyrkan i detta område då det på somrarna endast fanns skogsstigar att färdas på och på vintrarna fanns skogsvägar, men det fanns ingen skyldighet att uppehålla dessa. Ett exempel på konsekvenser visas genom ett dokument från en

sockenstämma i Dalby år 1697 då en Pål Larsson i Aspberget ska ha angett att fem lik blivit begravda där (Mattson 1996:29).

En del redogörelser om fylleri och skogfinnar finns också. En Örjan Larsson från finnhemmanet Runnsjön i Östmark döms 1699 för fylleri på tingsplatsen och straffet blir två söndagar i stocken och han ska även utföra arbete åt Fryksände kyrka. En kyrkoherde vid i Fryksdals pastorat, Sven Vigelius, som var verksam där 1689-1719 ska enligt protokoll ha agerat kraftfullt mot vidskepelse, tygellöshet och vanhelgande av vilodagen. Vid ett tillfälle ska han ha gripit in mot fylleri före, under och efter gudstjänsten i Fryksände och Gräsmarks kyrkor (Mattson 1996:28).

Det var en inblick i den dokumentering som gjorts av finnarna och deras kyrkobesök. Skogsfinnarna ska alltså ha varit duktiga på att hoppa över gudstjänsterna och att dricka alkohol. Då den bilden fanns är det inte så konstigt att de förknippades med sådant som var tvärtemot den kristna läran: hedendom och trolldom. För att kunna dra någon slutsats om finnarna verkligen var mindre benägna att gå i kyrkan eller om det endast är grundat i fördomar som spreds behövs en omfattande jämförelse av dokument som skildrar icke-finnars kyrkovanor. Konstateras kan dock göras att de finska invandrarna i och med svedjebuket generellt bosatte sig i utmarkerna i de stora skogarna och därmed fick långt och svårt att ta sig till kyrkan.

FOLKTRO MAGI OCH KULT

Det är ett komplicerat ämne att diskutera vad som är typisk skogsfinsk folktro och hur den skiljer sig från exempelvis den svenska och samiska. Redan under 1950-talet påpekade Richard Broberg svårigheten i detta, och hur metodiskt fel det är att alla seder och folktro som påträffas i finnbygden betraktas som finska enbart genom det geografiska läget (Broberg 1953:68ff). Något annat som Broberg lyfter fram är att graden av det han kallar vidskepelse bland skogsfinnarna i Värmland inte skiljde sig från sina svenska grannar utan det var främst arten av föreställningarna som var olika. Ett exempel på det är hur man i svenskbygderna trodde på häxor och deras gärningar, något som inte finns i de finska bygderna. Broberg menar att svenskarna starkt fruktade finnarnas trolldomsförmåga och ofta tycks ha trott på den mer än finnarna själva (Broberg 1952:118; 1953:71f).

Något som är speciellt för den skogsfinska folktron, och inte har någon motsvarighet i den svenska, är naturmysticism och hur naturen betraktades som en form av ett levande väsen med själ. Därigenom kan en koppling till förkristna religioner göras (Stenman 2001c:166). Varje ting i naturen sågs som besjälad och kunde vara antingen vänlig eller illasinnad. Detta innebär att det var viktigt att ha kunskap om sakers ursprung och på så sätt också få kunskapen om hur naturen kan behärskas och fås att följa människans vilja. Brobergs slutsats av en sådan föreställningsvärld blir att ”den finska magin ... kom att bli ett viktigt värn mot livets alla vanskligheter och faror i allt, vad man företog sig, och som nödvändigt måste tillgripas för att skydda deras boskap, hus och hem, redskap och övriga ägodelar” (Broberg 1953:70). Något som brukar framhållas som själva grunden för att förstå den finska ”urgamla magitro[n]” är Kalevala (Törnros 1984:117). Det är ett finskt nationalepos och en stor samling av finska folksånger. En bearbetning av dessa sånger och fornrunicer gjordes av upptecknaren Elias Lönnrot på 1800-talet. Ursprunget för dessa runor är dock några århundraden tidigare än den stora finska migrationen som tas upp här (Stenman 2001c:166).

Visa gummor och gubbar

Något som är uppmärksammat i tidigare forskning och förknippas med det skogsfinska är trollkunniga män och kvinnor. Dessa har övernaturliga krafter och kan beskrivas som maktbegåvade och mycket kunniga med magi. Ofta berättar traditionen att dessa trollkunniga

personer fick sin makt genom ett förbund med djävulen (Broberg 1953:93f). Magin som utfördes av de trollkunniga delas in i vit och svart magi. Vit magi är sådant som är gott, som att bota sjukdomar, stämma blod och hela sår men även ta tillbaka stulet gods och bortsprungna kreatur. Den svarta magin däremot innehåller sådant som skämning av kreatur, trollskott på både djur och människor och björnstämmning. Enligt Gothe ska de allra flesta exemplen vara vit, eller positiv, magi och det ska finnas många rättsprotokoll som detaljerat beskriver hur de finska vismännen uppträder som folkdoktorer (Gothe 1943:49).

Flera exempel på hur trollkunniga finnar hjälpt till att få tillbaka stulet gods är beskrivna av Gothe. Ett av dessa kommer från ett tingsprotokoll i Ljusnarsberg från senare delen av 1600-talet. Det är Pål i Wintermossen som skriftligen bekräftar att han har förmågan att utvisa tjuvar och ta tillbaka stulet gods, och vid laga ting 1669 framlades ”en skriff och bomärke uthgiffuet af Påal i Wintermossen, till den ändan, att han kunde uthwysa tiuffwar”. Pål nekade alltså inte utan erkände att han ”gjort thär effter och hulptit folck i thetta mål”. Han bör ändå ha varit kyrklig av sig eftersom han ibland skänkte gåvor till sockenkyrkan (Gothe 1943:44).

I Stöde dombok från 1724 kan man läsa ett exempel som återberättas av Gothe och som handlar om hur man botade av sjukdomar. Det ska ha varit två finnar i Lillström som råkat i slagsmål. Konflikten ska ha handlat om att pappan till en Matts Henriksson hade dåliga ögon, eller ”elaka ögon” som Gothe skriver. Matts bad Pär Mattson som var ”landsmannen i byn” att bota sin pappa. Det ville dock inte Pär göra eftersom det var en söndagsmorgon, men han ska ändå ha ”’nio slag att bota med’ ehuru Pär försäkrar, att han ej haft några meidkamenten” (Gothe 1943:53).

En annan intressant händelse kommer från rannsakingen mot prosten Nils Grubb i Umeå 1723. Det ska ha varit en dräng som blivit sänd till finnen Olof Pålsson i Själevads socken för att få bot till den sjuke kyrkoherden Matth. Bille. Med till Olof sändes även en tröja som tillhörde den sjuke. Genom att titta på den skulle då Olof kunna se vad det var för sjukdom kyrkoherden hade, och om han då ansåg att han skulle kunna bota den sjuke skulle drängen ta med sig honom till Umeå (Gothe 1943:56).

Den svarta, negativa, magin som nämndes ovan finns det också åtskilliga exempel på. Broberg berättar hur trollkarlen Puro-Juho från Östmark, stämde järn på personer som förorättat honom. En gång berättas att han stämde järn på en granne som utan lov tagit hans yxa, så att denne granne högg sig svårt med yxan. Samme man ska även ha stämt järn på en vallpojke som

släppt in korna på hans sved. Vallpojken högg sig därefter mycket svårt då han skulle hämta ved till sin eld (Broberg 1953:97). En annan vanlig företeelse i traditionsmaterialet är björnstämning. En sådan stämning gick oftast ut på att den trollkunniga med hjälp av besvärjelser drev björn att slå kreatur som tillhörde en person som man ville hämnas på (Gothe 1953:97).

Bildmagi

Fig 2. Inristad kvinnofigur, uthusdörren på Rikenberg, Bjurberget i Värmland. Foto: Seppo Remes (Stenman 2001:174).

En del i den svarta magin bestod i att skicka trollskott på människor och husdjur så att de fick olika sjukdomar, sår eller dog. Ett sätt att gå tillväga var att använda sig av bilder. Det innebar att man högg ut en människobild i en furustam eller täljde ut en sådan ur ett trästycke (fig. 2). Dessa bilder kallas "mieskuvia" (Gothe 1943:75f; Stenman 2001c:166).

Traditionen finns också beskriven av Gottlund i hans reseberättelse från Värmland. Han berättar att han hört, både av en komminister Frychius och av bönderna i vad som då hette Purala by men som idag heter Röjdoset och ligger i Östmarks socken, att det i skogen på flera ställen ska finnas bilder inhuggna. "Dessa kallade finnarna 'mieskuva', och sådana människobilder skola ännu finnas kvar, en I f. i öster från Östra

Mulltjärn, under Heponmäki-backen i en fura. De gamla sade att, att skogen här tillföre varit full av sådana. Tvenne sådana skola ock ännu finnas vid Ahvenlampi träsk..." (Gottlund 1821:233).

En annan informationskälla om detta är domprotokoll. Ett rättsfall från Torps socken i Medelpad, handlar om finnen Lars Andersson som 1686 anklagas för att ha huggit ut ett "träbeläte" och genom detta dödat sin grannes kreatur genom att skicka björn på dem. Det beskrivs hur Lars huggit ut en avgudabild i ett furuträ dit han ska ha gått torsdagsnätter och söndagsmorgnar (Gothe 1943:77). Arbetet med bilden eller figuren skulle alltså ske under tre torsdagsnätter. Den skulle sedan döpas på en söndag samtidigt som prästen stod i predikstolen och den skulle få samma namn som personen man ville skada.

Det finns olika beskrivningar av hur den trollkunniga sedan gjorde för att få personen sjuk. Om man önskade en person död kunde man exempelvis ta hårstrån eller en tygbit från den

personen och fästa på figuren för att sedan skjuta på den. Det kunde också ske genom att spikar slogs in i delar på träfiguren som representerade hjärtat eller andra kroppsdelar. Genom att slå in spiken djupare och djupare orsakades lång och smärtsam sjukdom (Broberg 1953:96). En händelse i nordvästra Ångermanland som togs upp vid 1678 års Ramsele-ting beskriver detta. Finnen Måns Olufsson var en av tre ”otroliga bröder” som blev åtalade. Han ska ha haft tre trägudar utskurna i aspträns som han knäböjer inför, och det ska handla om just ”mieskuvia”. Måns ska ha spikat in spikar i bröstet på träguden när det är någon han är arg på; ”Slår han in den halff, blir hans trätobroder siuk och är siuk i alla sina dagar. Slår han all spyken in till spykhufwudet, dör hans trätobroder” (Gothe 1943:76). Den räddning som fanns för en person som blivit utsatt för detta var att hitta bilden eller figuren och förstöra den (Broberg 1953:96).

Jaktkult och björnoffer

En annan del i den skogsfinska föreställningsvärlden är riterna kring björnjakt. Carl-Martin Edsman har skrivit om den finska jägar- och björnkulten i *Kyrkohistorisk årskrift* från 1953 (Edsman 1953). Som han påpekar är det svårt, som i alla andra sammanhang kring folktro och kult, att dra specifika gränser kring vad som är svensk, samisk eller finsk tro. Olika traditioner menar han ändå går att urskilja, men för själva grundfenomenet som handlar om förhållandet mellan jägaren och de högre makterna är det svårare med någon gränsdragning. Det är också företeelser som har paralleller bland folk på andra ställen på jorden (Edsman 1953:50). En tydlig skillnad mellan finska och samiska riter är att i de finska sattes björnskallar upp i träd (fig. 3) medan det i den samiska motsvarigheten främst handlade om björngravar (Edsman 1953:52; Zachrisson & Iregren 1974).

Fig 3. Björnskalle i en tall.
Teckning: Lars-Ola Norén
(Norén 1985:197).

Det finns ett stort material i våra folklivsarkiv kring detta och Edsman återger några av dem. 1939 berättar en sagesman om sin barndom i Fågelsjö by i Hälsingland. Han berättar att det fanns en holme i Fågelsjön som kallades för Björnskalleholmen. På denna holme fanns fullt med tallar, och i ett speciellt träd med breda grenar i toppen satte man för länge sedan upp björnskallar. Samme man berättar också om en händelse när han tillsammans med kamraterna åkte skridskor på sjön. Några av dem roade sig med att spetsa skallarna med sina

stavar så att de revs ner, något som många i byn inte tyckte om. En annan man från samma by berättar också om denna holme. Enligt honom ska björnskallarna efter jakten ha suttit fast med träkilar uppe i tre tallar. Under hans barndom, han var född 1863, ska det ha funnits runt trettio kilar och två-tre skallar kvar. När detta berättas 1938 ska alla skallar ha försvunnit men några kilar fanns kvar. Samme man berättar också att det i närheten finns ett näs som heter Björnskallenäset och att det ska "...väl varit likadant där, fastän jag inte sett det" (Edsman 1953:51).

Det finns också liknande uppteckningar från bl a. Värmland. 1931 berättade en 81-årig man från Avundsåsen i Södra Finnskoga om den förste nybyggaren i den bygden. Det var en finsk man som hette Kymmenen och han ska ha varit en björnjägare som hängde upp skallarna i en gran. En 50 år äldre notis finns också bevarad som berättar att Kymäjnen var en skicklig björnjägare som vid sin stuga hade en tall där han spikade upp rovdjurens huvuden (Edsman 1953:52).

Det finns också tidigare uppgifter om denna sedvänja. A. Hülphers ska under en resa i Dalarna år 1757-talet ha besökt Bingsjön i Rättviks finnmark. Och i hans dagbok från resan berättar han att det i denna bygd finns tallar med björnskallar fastspikade i grenarna. Det var omkring 100 stycken och ska ha blivit upphängda av finnarna flera år tidigare (Edsman 1953:53; Hülphers 1762:137).

En annan man som skrev om sina resor under 1700-talet var Erik Fernow. Han reste i Värmland och i hans böcker finns beskrivet bl a. två platser där björnskallar spikats upp i tallar. I Sundsjön på "Björnskals-udden" ska det ha funnits en tall där 100-tals skallar varit uppspikade och även på en holme i "...et Kjörn imellan Kjölh och Skillingmarks Soknar ska det funnits en sådan tall efter en annan finne (Edsman 1953:53; Fernow 1773).

Även i Ångermanland finns uppgifter om sådana holmar. Norén skriver i sin bok om Viksjöfinnarna att en av öarna i Stor-Laxsjön förr kallades för Björnskalleholmen. Dock anser Norén att det är troligare att det är Skälsjön som avses (Norén 1985:197).

När det gäller frågan varför björnskallar sattes upp i träd kan ett svar vara att det kort och gott handlar om troféer som visades upp, och som inte fick plats i stugan (Edsman 1953:54). Dock ska traditioner om björnskalletallar sättas in i sitt sammanhang tillsammans med de ceremonier som ska finnas kring en skjuten björn. Enligt Edsman ska "Uppsättandet av björnskallen i en tall ... i själva verket utgjort avslutningen och kröningen på det som på finska

kallas karhunpeijaiset, d v s. 'björnbegravning' eller björngravöl" (Edsman 1953:54).

Sammanfattande innebar riterna kring en björnfest att björnen sändes tillbaka till sitt rike så att den skulle kunna bli ett byte åt jägaren igen. När Edsman tar upp källorna till björnfesterna delar han upp dem i två grupper där den ena består av redogörelser av hur själva festen gått till och den andra är de runor som kan sättas i samband med björnjakt (Edsman 1953:74).

46:e sången i Kalevala är ett exempel på en sådan runa och där finns ett stycke som lyder: "som en man går jag till verket, ensam jägare till jakten, ta emot mig, skog, och räkna, Tapio, mig till de dina! Unna mig den enda lyckan att få fälla skogens furste (Kalevala 1999:342). Sången fortsätter och berättar vidare om hur jägaren Väinämöinen tar med "honungstass" som gäst hem till gården där det bjuds på fest. I slutet av sången frågar ungdomarna i byn vart han har gjort av björnen och: "Levnadsvise Väinämöinen sade hur han hade handlat: 'Nej på isen blev den inte liggande i vattensörjan för att släpas bort av hundar, sölas ner av fågelflockar, varken sänkt i någon sankmark eller i en grop i sanden för att vara mat för maskar, ätas upp av svarta myror. Bytesbjörnen tog jag med mig, tog den stora dyrbarheten upp på kammen av en guldås, krönet av en kopparkulle, hängde i en furas friskhet, i en tall med hundra grenar, på den yvigaste av dem, på den allra största kvisten, upphöjd till var människas glädje vandraren till eftertanke"(Kalevala 1999:350).

Ett resonemang som Edsman tar upp är hur den förkristna religionens föreställningsvärld dröjt kvar och påverkat det kristna. Sedvänjor från en ickekristen kontext har dröjt kvar men med andra, kristna, motiveringar. Det kan förklaras genom att offerlöftet finns kvar men istället för att lova gåvan till någon skogsgudomlighet ges detta istället till någon fattig. Det finns exempel på uppteckningar som visar detta: "Man sade att det var god tur om man fick bra i jakten. Om man ville ha god tur på jaktresan så lovade man någon del av viltet åt någon god kristen" (Edsman 1953:93ff).

Jag låter en talande formulering av Edsman avsluta detta kapitel: "...de gamla björntallarna stå kvar som minnesmärken över ett uråldrigt tänkande och handlande, som genom bevarandet av benen velat tillförsäkra det fällda jaktbytet ett nytt liv och därmed fortsatt jaktlycka åt jägaren (Edsman 1953:104)

MATERIELLA SPÅR

Mycket kring det som tas upp om tro och magi syns bara i uppteckningar och traditioner, eller eventuellt domprotokoll. Det mesta handlar om ramsor och speciella handlingar som inte lämnar något materiellt efter sig och där de enda källorna är berättande och skriftliga. I kapitlet om folkstro har störst fokus legat på företeelser som ändå lämnar efter sig materiella spår. Det spår som blir kvar efter vismän och kvinnor är ristningar av olika slag, och efter jaktritualer finns tallar med björnskallar.

Karsikko och ristningar

En sed som inte uppmärksammas speciellt i forskningen om de svenska skogsfinnarna är karsikkoseden. Däremot är detta uppmärksammat i den finska forskningen. I en atlas över finska traditioner visar en karta att spridningen av karsikkoseden är koncentrerad till hela de östra delarna av Finland. Störst spridning har karsikkoristningar som gjorts på väg till kyrkogårdar men övriga karsikkoristningar i träd finns också i både södra och norra Savo (Sarmela 1995).

Traditionen med karsikko innebär att följet på väg till begravnigen ristar in initialerna på den avlidna samt årtal och datum när personen dog i en trädstam. Ritualen innebar också att begravningsståget stannade, sjöng en hymn och drack av sprit. På så sätt blev den avlidne bunden till trädet genom magiska formler och riter. Från början av 1800-talet började man även att rista in minnesmärken i stenhällar i Savolax (Vilkuna 1992:204). Så sent som under det finska inbördeskriget 1918 var karsikkotraditionen levande i Finland. Etnologen Ulla-Maja Peltonen har tagit del av berättelser som visar att det ristats in kors i träd på platser där de röda, socialisterna, skjutits eller begravts vid foten av ett träd (Peltonen 2007:180).

I FMIS finns, vad jag i min undersökning hittat, endast en stenristning som är beskriven som ”karsikko?”. Den finns i Ängersjö som ligger i Hälsingland, precis vid gränsen mot Härjedalen.

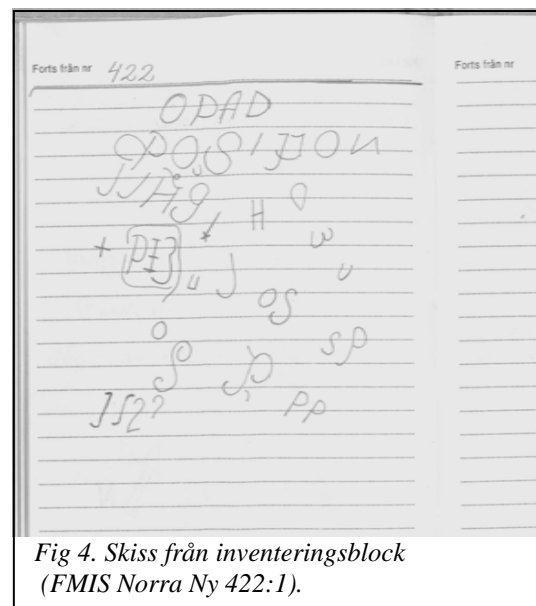

Fig 4. Skiss från inventeringsblock (FMIS Norra Ny 422:1).

Fornlämningen beskrivs som en sten med ristningar bestående av årtal och namninitialer som på flera ställen korsar över varandra. Inventeringsanteckningarna berättar att stenen låg precis vid "körsvägen" som är kyrkvägen till Strömsnäs mot Ytterhogdal (FMIS Ängersjö 11:1) men idag har den flyttats in på gårdstunet (Mogren, mail 090319). Det finns dock fler lämningar som i sin beskrivning är av samma karaktär. En av dessa finns i Norra Ny i Värmland, i Torsby kommun (FMIS Norra Ny 422:1)(fig. 4). Det är en sten med inristade bokstäver och eventuellt några siffror. Enligt uppgiftslämnare ska stenen ha fungerat som rastplats invid "finnarnas kyrkstig" när man vandrade från finnbygderna i väster till Norra Ny kyrka (Bilaga 2).

Även i Älgå socken, som är en känd finnbygd (Bilaga 2), finns en sten som fungerat som vilsten på väg till kyrkan. Det finns bara en ristning i denna sten: A O S 1807. Det som gör stenen intressant är en skylt bredvid som berättar att "*Här vilade folk med kistorna, då de var på väg från skogstorpen med de döda till kyrkan i Älgå. I stenen här bredvid har Anders Olsson (alias Trompin) ristat in sina initialer*" (FMIS Älgå 39:1). Att ristningen ska ha gjorts av Anders Olsson själv pekar dock emot tolkningen att den skulle ha en betydelse som karsikko. Det är dock inte självklart att det är sant att han gjort ristningen själv även om traditionen säger så.

Det finns en karsikkosten i Sörnaggen i Ramsjö. Welinder nämner den, och även stenen i Ängersjö, i sin text om Svartviken och Väderbacken. Den tycks dock inte finnas registrerad i FMIS (Welinder 2003:145).

I både Värmland och Dalarna finns ett mycket stort antal liknande stenar med årtal, bokstäver och figurer inritade. Många av dessa som finns exempelvis i Gräsmark i Värmland samt Grangärde i Dalarna (Bilaga 2), är beskrivna som fäbodristningar. En del ligger också vid kända fäbodvägar. Kring andra finns ingen uppgift alls om någon kontext. Detta gör det svårt och vanskligt att peka ut någon som karsikko utan en ordentlig analys.

En annan typ av ristning finns dokumenterad på en berghäll vid det skogsfinnska torpet Abbotjärnsberg i Nyskoga socken i Värmland. Det är en omvänd svastika på runt 20 cm (FMIS Nyskoga 118:2; Stenman 2001c:168). Svastikan är en mycket utbredd symbol som därför blir komplicerad att analysera. Den har funnits bland amerikanska indianer, i österländsk kultur samt i de egyptiska och grekiska rikena för att nämna en liten bråkdel. Lika stor är variationen av möjliga innebörder då den kopplats samman med egyptiska floder, fått en kosmisk betydelse, fungerat som lyckoamulett eller buddism symbol etc. (Quinn 1994:49-61). En karta över svastikans spridning över världen, gjord av Wilson 1896, visar att den funnits både i östra delarna

av mellan Sverige och på kolahalvön (Quinn 1994 illustration 4). Någon specifik innebörd går alltså i detta skede inte att få ut.

Källäget för denna typ av materiella spår är svårt då det i många fall har ristats i trä. Det som finns kvar idag är till övervägande, och antagligen oproportionerligt stor del, ristningar i sten. Det finns dock ett mycket bra exempel på ett norskt projekt där man fått fram ett mycket stort material ristningar och symboler. Terje Audun Bredvold har utfört ett projekt i Hof och Åsnes finnskog i Åsnes kommun i Norge. Ursprungligen var syftet att söka efter spår efter den skogsfinska kulturen, rökugnsstugor, magiska symboler m m. Bredvold berättar dock att uppdraget i ett tidigt skede utvidgades till att handla om alla gamla hus och fallfärdiga byggnader i finnskogen, även hovedbygdens säterbebyggelse. Alla husen blev fotograferade och speciella detaljer dokumenterades, som bokstäver, symboler och siffror inhuggna exempelvis i stockar och takluckor. Även tecken och bokstäver inristade i sten dokumenterades. Annat som fotograferades är takkonstruktioner, hörstenar, murar, stenrösen och liknande, även olika skador som sot på väggarna, förstörda takplåtar, skeva väggar och liknande. I vissa fall där stugan stått olåst har även interiörer fotograferats, och däribland har också bokstäver och symboler funnits. Sammanlagt blev det mellan 25 000 och 30 000 bilder som kommer att bli tillgängliga för allmänheten på Internet. Sammanfattningsvis säger Bredvold att täckningen för varje enskilt hus blev bättre i slutet av projektet då förutsättningarna ändrades (Bredvold, mailkontakt 090310, 090316). Detta exempel visar hur mycket det går att finna, men det som krävs är ordentliga riktlinjer och ett mycket systematiskt arbete.

Björnskalletallar

I ett tidigare kapitel har redan fenomenet kring tallar där björnskallar hängdes upp tagits upp, och åtminstone en av dem finns även nämnda i FMIS. Det är den tidigare nämnda Björnskalleholmen i Fågelsjön och den är kategoriserad som en plats med tradition. Två tjocka tallar finns på ön i vilka man hängde upp björnskallar efter avslutad jakt (FMIS Los 151:1). Denna plats tas även upp i SOFI och där är antecknat att det finns en tall som kallas för Björntallen och som fortfarande har kvar kilpar i stammen efter de björnskallar som fästes där som offer (framsida).

Även i sjön Grannäsen i Alfta socken i Hälsingland finns en holme som kallas för Björnskalleholmen (fig. 5). Helge Törnros nämner den i sin bok om Bollnäs finnmark och skriver att björnskallar sattes upp i någon av tallarna på ön. Både på Björnskalleholmen och den andra ön

i sjön, Stora kvarnholmen, finns högar av sjömalm (Törnros 1984:202f) men några spår efter björnskallar ska dock inte finnas på platsen idag (Söderlund 2002:21).

I SOFI finns en del namn som påminner om Björnskalleholmen, bl a. Björnskalleudden i Sundsjön, i Värmland, men där finns ingen bakgrund till namnet beskriven. Denna udde tas däremot upp av Edsman och har beskrivits i kapitlet om *Jakt och björnoffer*. Andra namn i

Fig 5. Björnskalleholmen i Grannäs. Foto: Kjell Söderlund (Söderlund 2002:21).

registret som indikerar platser som skulle vara intressanta att undersöka är: Björnskallenäset i Los socken och Björnskalludden i Hanebo socken i Hälsingland, Björnskalleholmen i Malung socken och Björnskalleudden i Rättvik socken i Dalarna, och i Medelpad finns Björnskallholmen registrerat som namn i tre olika socknar, Haverö, Ljustorp och Indal-Liden

(<http://www.sofi.se/ortnamnsregistret>).

Som framkommit ovan kan det ses som tveksamt hur mycket längre det går att komma arkeologiskt på sådana platser. Små subtila spår som hål efter kilar eller skador på trädgrenar är ändå värt att titta närmre efter då även små spår kan göra det lättare att bedöma sanningen i en tradition eller bakom ett namn.

Finnkyrkogårdar

Följden att ha långt och svårt att besöka kyrkan, som tas upp i kapitlet om *Kyrkan*, ska också ha varit att det dröjde flera år innan barnen döptes och att de bortgångna inte alltid begravdes på riktiga kyrkogårdar (Mattson 1996:29; Norén 1985:155). Det finns gott om traditioner som berättar om finnkirkogårdar. Exempelvis tar Lars-Ola Norén upp en sådan plats i Viksjö, där ska man i en sluttning ovanför Nyhemmanet begravt sina döda. Marken är idag delvis uppodlad och man har påträffat fynd som brynen och piphuvuden men däremot inga skelettdelar (Norén 1985:155). Ett annat exempel där det ska ha funnits en sådan finnkirkogård är Väderbacken i Stora Skedvi i södra Dalarna. Även om folket i byarna berättar om en kyrkogård kan ingen peka ut exakt var den ska ha legat (Welinder 2003:145).

Hamra kyrkogård i Orsa i Dalarna har en annan historia. Den började som tillfällig begravningsplats men blev sedan en permanent kyrkogård. 1757 fick platsen tillstånd som begravningsplats och först 1817 börjar permanenta begravingar utföras (Lundin 1995:52f).

Finnkyrkogårdar finns också i FMIS, registrerade som platser med tradition. Ett exempel på en sådan plats är Norra Finnskoga i Värmland (Bilaga 2). En sagesman berättar att finnarna på den platsen haft gravar då ”yttre omständigheter tvingat dem göra uppehåll på färden”. Det står dock även att en sägen om en riddargrav är kopplad till platsen. Inga synliga fornlämningsliknande bildningar är synliga på platsen. (FMIS Norra Finnskoga 16:1). Även i Gunnarskog socken i Värmland finns en plats med tradition om en finngrav. På platsen finns ett stenröse och enligt traditionen ska en finne ha blivit begravd där i samband med att personen varit på väg att fraktas till Gunnarskogs kyrka (Gunnarskog 245:1).

I Los socken finns registrerat en holme som kallas för Likholmen. Där ska de döda fått tillfälliga gravar under sommaren innan de sedan på vintern fördes till Färila (FMIS Los 9:1). Det står inte något om eventuell koppling till Finnbefolkning men Los är ett område i västra Hälsingland där det fanns flera Finntorp (Wedin 2001c:62). I en kort artikel i *Finnmarken förr och nu* 1995:1 skriver Olle Grannerud om ”mellanbegravningar”. Även här görs kopplingen till att bosättningarna låg i svårtillgängliga områden utan vägar. Under vintertid däremot gjorde isen transporten mycket lättare. Många sådana tillfälliga begravningsplatser lades ute på holmar och anledningen till det ska enligt Grannerud vara föreställningen att det var svårt för den osaliga anden att ta sig över vattnet på natten. Grannerud har gjort en förteckning över sådana platser som finns på Nordiska Museet och några nämner han i sin artikel. Flintehäll vid sjön Sörälgen och två stycken vid Bovikstorp, Grythytte socken i Västmanland, och på en ö i sjön Silken, Hällefors socken i Västmanland och en holme i Skärsjön vid Drafsen, Säfsnäs socken i Dalarna (Grannerud 1995:5). Jag har sökt efter dessa platser i respektive socken i FMIS men ingen av dem tycks vara registrerade fornlämningar.

Detta är alltså, som visats ovan, sällan något materiellt. Jag har ändå valt att ta upp dessa platser då det skulle vara ytterst intressant med arkeologiska undersökningar för att se om det finns någon sanning i traditionen. Sådana begravningsplatser har alltså potential att ge materiella spår. Exemplet Viksjö och Hamra ovan illustrerar hur en begravningsplats både kan visa sig vara påhittad och i ett annat fall fått vara kvar och blivit en officiell kyrkogård.

SLUTDISKUSSION

I den forskning som är gjord i detta ämne har det material som använts varit uppteckningar, domprotokoll och andra skrifthistoriska och berättande källor. Det ligger i ämnets natur att det är dessa källor man har att gå efter då det finns mycket lite materiellt kvar att titta på när det handlar om tro och vidskepelse. Syftet med den här uppsatsen är därför att se vilka ingångar som finns i det arkeologiska materialet och hur det kan komplettera det skriftliga.

Den första frågeställningen tar upp vilka företeelser som är typiskt skogsfinska och hur forskare urskiljer dessa. Det som uppmärksammats hittills i forskningen är de trollkunniga bland finnarna, hur de stämmer björnar och järnföremål på folk de inte gillar, men även hur de kan bota sjukdomar och stoppa blod. Det har också fokuserats på hur dålig den finskättade befolkningen var på att gå i kyrkan, och hur barn inte blev döpta och de bortgångna inte blev begravna på en riktig kyrkogård (t ex. Gothe 1943). Det viktiga blir en redogörelse för hur en invandrad, utpekad grupp människor får och skapar sig en speciell identitet i mötet med svenskarna som utgör normen och inte hur kopplingen kan göras till Finland och Savolax.

Jag anser att det handlar om två olika frågor och två olika sätt att angripa en kulturdiskussion. Den första handlar om det som beskrivits ovan, en diskussion kring en speciell grupp utifrån mötet med den normativa gruppen. Eller som Stig Welinder skriver ”Skogsfinne var man i förhållandet till det att vara svensk, och tvärt om” (Welinder 2003:167). Det handlar om hur fördomar från den normativa gruppen om ”de andra” som ses som speciella och annorlunda blir till sanningar. Även hur den icke normativa gruppen själva skapar sig ett speciellt sätt att vara för att skilja ur sig och hålla ihop gruppen kring och som kan ses som en försvarsposition (Stenman 2001b:142). Broberg tar upp en variant av det resonemanget då han skriver om att finnarna själva hjälpte till att sprida rykten om trolldom och magi då detta gav dem respekt i svenskbygderna (Broberg 1952:118). I hans text lämnas dock inget djupare resonemang som bakgrund till påståendet. I detta sammanhang tillsammans med den nyare forskningen kan påståendet ändå få sin förklaring.

Det andra sättet att diskutera traditioner och kulturyttringar på är att gå tillbaka och se vad olika traditioner kommer ifrån, i det här fallet vilka traditioner som man tog med sig när man emigrerade från Savolax till övriga Skandinavien. Då blir ursprunget till en tradition mest intressant och till det skogsfinska räknas det som kan spåras till Finland och speciellt Savolax.

Hittills har forskningen mest handlat om den första frågan: vad som är speciellt för det skogsfinska och hur det skiljer sig från det svenska medan det har varit mindre intresserant att titta på ursprunget. Något som idag saknas är ordentliga jämförelser med den svenska kulturen, hur trollkunnighet och magi var spritt inom den, för att sätta in skogsfinnarna i ett perspektiv. Skiljer sig uppteckningarna kring trolldom mellan skogsfinnar och ”vanliga svenskar” och hur såg kyrkonärvaron ut överlag i Sverige? Welinder förklarar att det handlar om en inflyttad grupp som i skrift under tidigmodern tid benämndes ”finnar”, de beskrivs av präster och tingskrivare i dokument som samtidigt har ett ”vi” som är utan etikett. Det finns däremot ingenting som berättar om hur finnarna benämnde sig själva eller de andra (Welinder 2003:15, 139). När forskare idag använder sig av dessa källor ärvs automatiskt detta tankemönster med ett ”vi” som är i majoritet och ett ”dem” som är i minoritet. Konsten är att arbeta med sådant material utan att fastna i gamla förlegade tankemönster, men att ändå lyckas forska om det speciella i en kultur.

Uppsatsens andra frågeställning berör det arkeologiska materialet och vad som finns i detta som kan kopplas till religion och folktro. När det gäller ett ämne som religion, folktro och magi är källäget ett stort problem. Det handlar om något man tror på och då ligger det i sakens natur att det som blir kvar är skriftligt och berättande, medan det materiella är begränsat. Ännu svårare blir det genom att av det som en gång funnits materiellt är dessutom det mesta träfigurer och ristningar i trä. Detta är tyvärr ett mycket svårt material att jobba med arkeologiskt då trä är ett material som snabbt bryts ner och förstörs, ett annat problem är skogsbruket som kan ha avverkat det massor med sådant material.

Det som däremot har större chans att finnas kvar är ristningar i sten. Då handlar det i mitt material om karsikkoristningar, dessa ristningar är visserligen vanligast i trä men har även förekommit i sten. Karsikkoseden är mycket sparsamt omnämnd i den litteratur om svenska skogsfinnar jag använt mig av, däremot finns den omskriven i finsk litteratur. Vilkuna skriver att denna tradition inte togs med när man emigrerade till övriga Skandinavien (Vilkuna 1992:204). I min sökning i FMIS och i en text (Welinder 2003:145) har jag ändå hittat några stenar med ristningar där det är troligt att det kan ha en betydelse som karsikko. Förutsättningar bör alltså finnas att hitta fler sådana stenar. Det stora materialet av fäbodristningar i Värmland och Dalarna gör detta till ett mycket komplicerat men spännande källmaterial då dessa också består av initialer och årtal. Något som gör det hela ännu mer komplicerat är att stenar kan ha flyttats ur sin kontext, vilket stenen i Ängersjö är ett exempel på.

Något annat som kan greppas materiellt är tallar med björnskalleoffer. Det finns traditioner och uppteckningar bevarade men den ”klassiska skogsfinska” litteraturen är sparsam om detta ämne, istället är det en text specifikt om denna tradition jag använt mig av. Materialet är svårarbetat arkeologiskt då djurskallar som hängts upp i träd inte kan förväntas få sitta kvar speciellt länge, de ramlar ner och försvinner i den tafonomiska processen. I detta fall får man gå efter traditioner och även naturnamn som kan kopplas till björnskallar för att hitta platser som är intressanta. Vid inventering av en sådan plats är det spår som de träkilar skallarna suttit fast med, eller kanske bara hål efter kilar som kan hittas.

En annan typ av lämningar är ”finnkyrkogårdar” och det finns några registrerade i FMIS. Som fornminnen är de baserade på traditioner kring platserna och det finns ingen sådan utpekad kyrkogård som är utgrävd. Innan någon arkeologisk undersökning är gjord är det svårt att säga hur mycket sanning det ligger bakom de enskilda traditionerna. En sådan undersökning skulle kunna bekräfta eller dementera traditionerna utifrån om man hittar spår efter gravar eller inte. Det resultatet i sin tur kan kopplas till källorna om att finnarna var dåliga på att gå i kyrkan och hjälpa till att tolka dessa skriftliga källor.

Den tredje och sista frågeställningen är formulerad kring hur man kan gå vidare och jobba med det arkeologiska materialet. Det är mycket få materiella spår kvar, och då det materiella är begränsat är det istället främst traditioner, uppteckningar och skrifthistoriskt material som blir utgångspunkten. Då är det viktigt att varken förringa eller övervärdera betydelsen av dessa traditioner och berättelser. Wedin har i sin avhandling skrivit ett kapitel om källkritik och sägner. Hon menar att efter hennes erfarenhet är ”många av de lokala sägnerna med unikt faktainnehåll som berättas har ett korn av sanning i sig. I regel är de dock anpassade för att återberättas som spännande historier med syfte att bekräfta den egna gruppens identitet, åsikter och uppfattningar” (Wedin 2007:88). Sägner och traditioner kan vara en pusselbit för att få fram vad som har hänt på en plats. De bör alltså ses som något att utgå ifrån för att hitta platser som är intressanta att undersöka - finns det spår i ett påstått björnskalleträd som tyder på att det hängts upp saker i det eller finns det spår av gravar på en plats där en finnkyrkogård påstås finnas? För att bli styrkta som en form av sanning krävs kompletterande källor.

Min genomgång visar att för att täcka in allting av intresse måste alla tillgängliga metoder och källor användas tillsammans. De karsikkostenar jag nämner har jag hittat som registrerade fornlämningar och i litteratur, likadant med björnskalletallar och begravningsplatser.

För att kartlägga möjliga platser måste man gå till både registrerade fornlämningar, uppteckningar, kartor och namnregister. En annan mycket viktig metod är naturligtvis systematiska och täckande inventeringsprojekt.

Det är viktigt i analysarbetet att titta på kontexten och kulturlandskapet runtomkring. Speciellt tydligt blir detta när det gäller karsikkostenarna. Stenhällar med inristade årtal och initialer kan ha många olika ursprung och bara genom att titta på själva stenen går det inte att förstå vad betydelsen varit. Här är avgörande hur och var stenen ligger - har en känd finngård legat i närheten eller ligger den precis vid en utpekad fäboväg?

Något som försvårar är att det överhuvudtaget finns mycket lite skogsfinsk arkeologi. I Sverige har endast fyra torp blivit föremål för arkeologiska utgrävningar. För att lättare få en bild över den religiösa världen och folktron är det viktigt att få ett större grepp om helhetsbilden av den skogsfinska kulturen, och där finns en hel del kvar att göra arkeologiskt. Även inventeringsmässigt finns mycket arbete att göra. Som det norska exemplet i Åsnes kommun visar finns det enormt mycket material att dokumentera om det bara görs systematiskt och med en bra grundplan. I Sverige gjordes en byggnadsinventering i Torsby kommun 1999. Ett antal symboler ritades då av men inget större arbete har gjorts kring detta. Nu ska en ny inventering göras i sommar, 2009, och förhoppningvis bidrar den till mycket intressant ny kunskap (Palmqvist S. mailkontakt 090319, <http://www.finnkulturcentrum.com/>).

AVSLUTNING

Uppsatsens kärna och det som visats i slutdiskussionen är att man måste använda sig av många olika metoder för att hitta fram till det materiella. En grund är skriftligt: natur- och ortsnamn, och uppteckningar och reseskildringar; genom sådana källor kan man hitta de platser som blir intressanta att undersöka. En annan bit är systematiska inventeringar av kulturlandskapet där allt dokumenteras, inte bara sådant som traditionsenligt kopplas till skogsfinnar. Ett sådant arbetssätt ger även en grund för diskussioner kring assimilation och kulturmöten.

Som avslutning ska en annan viktig kärndiskussion tas upp, nämligen hur man på ett relevant sätt diskuterar kultur som särskiljande drag. Den materiella kulturen kan användas på olika sätt, markerande, åtskiljande eller sammanförande. Det är dock viktigt att komma ihåg att det är sammanhanget och situationen där föremålet, byggnaden, ristningen etc. studeras i som bestämmer hur tolkningen görs, om den materiella kulturen försvagar eller förstärker skillnaderna mellan grupperna (Welinder 2003:15). Ett sådant synsätt öppnar för frågan huruvida det alls är relevant att söka efter materiell kultur som ska symbolisera en kultur för en specifik grupp. Innebörden blir att det är vi som lever idag som gör tolkningen att något ska klassificeras som typiskt skogsfinskt utan att vi vet hur människorna som en gång lämnade efter sig den materiella källan såg på sig själv. Att ställa den frågan gör dock att man lätt målar in sig i ett hörn: kan någon form av arkeologi motiveras då vi aldrig fullt kan förstå det sammanhang och det samhälle som en gång skapade det som idag är forskningsmaterial? Istället kan man vända på problematiken och resonera att om fler olika sorters källor undersöks kan vi lättare komma närmre att försöka förstå det förflutna. Att i detta ämne, skogsfinsk folktro och religion, som kan ses som präglad av mytbildning och schabloner (se diskussion i Welinder 2003:23ff) är det ännu viktigare att vi faktiskt närmar oss det materiella för att se vad dessa källor kan ge för ny kunskap.

KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING

Tryckta källor

- Blännå I. 2007. Ett skogsfinskt torp, i: Jensen R. *Skogens historier 7*. Jönköping. Sid.32-39.
- Broberg R. 1952. Kyrkan och Värmlandsfinnarna, i: Palin E. *Karlstads stift i ord och bild*. Stockholm. Sid.113-131.
- Broberg R. 1953. 'Värmlandsfinsk folktro', Värmland förr och nu, årgång 51. Sid.67-99.
- Edsman C-M. 1953. Studier i jägarens förkristna religion, i: Westin G. *Kyrkohistorisk årsskrift*. Uppsala och Stockholm. Sid.48-106.
- Bladh G. 2001. Östfinlands historiska bakgrund, i: Wedin M. *Det skogsfinska kulturarvet*. Falun. Sid.11-26.
- Fernow E. 1773. *Beskrivning öfver Wärmeland*. Götheborg.
- Gothe R. 1943. *Från trolldomstro till kristendom*. Faximil upplaga: Stockholm 1993.
- Gottlund C-A. *Dagbok över mina vandringar på Wermlands och Solörs finnskogar 1821*. Nytryck: Kirkenär 1985.
- Hülphers A. 1762. *Dagbok öfver en Resa igenom de, under Stora Kopparbergs Höfdingedöme lydande Lähm och Dalarne år 1757*. Västerås.
- Jensen R. 1997. *Fornminnesinventeringen - nuläge och kompletteringsbehov : en riksöversikt*. Riksantikvarieämbetet. Stockholm.
- Kalevala*. 1999. Översättning av Huldén L. & Huldén M. Stockholm.
- Lundin L. 1995. *I Gottlunds fotspår – En vandring genom Orsa Finnmark*. Ljusdal.
- Mattson A. 1996. *Skogsfinnen och kyrkan*. Torsby Finnkulturcentrums skrifter 2. Karlstad.
- Norén L-O. 1985. *Svedjerök – Den finska kolonisationen i Viksjöbygden*. Faximil upplaga: Södertälje 1994.
- Peltonen U-M. 2007. Det splittrade landskapet - Berättelser om officiella och inofficiella gravplatser och minnesmärken över inbördeskriget 1918, i: Frykman J. & Ehn B. *Minnesmärken – att tolka det förflutna och besvärja framtiden*. Kristinanstad Sid.169-201.
- Quinn M.1994. *The swastika – constructing the Symbol*. London.

- Sarmela M. 1994. *Suomen perinneatlas – Suomen kansankulttuurin kartaso 2* (eng: *Atlas of Finnish Ethnic Culture 2*). Helsinki.
- Stenman L. 2001a. Migrationen och dess orsaker, i: Wedin M. *Det skogsfinnska kulturarvet*. Falun. Sid.27-34.
- Stenman L. 2001b. Assimilation och integration, i: Wedin M. *Det skogsfinnska kulturarvet*. Falun. Sid.135-143.
- Stenman L. 2001c. Folketro och folkmedicin, i: Wedin M. *Det skogsfinnska kulturarvet*. Falun. Sid.165-175.
- Törnros H. 1984. *Bollnäs Finnskog*. Bollnäs historia Del IV. Bollnäs.
- Wedin M. 1999. *De skogsfinnska ortnamnen : en kulturgeografisk studie över södra och mellersta Norrlands finnbosättningsområden*. Härnösand.
- Wedin M. 2001a. Kolonisation och bosättningsområden, i: Wedin M. *Det skogsfinnska kulturarvet*. Falun. Sid.35-42.
- Wedin M. 2001b. Fem huvudnäringar, i: Wedin M. *Det skogsfinnska kulturarvet*. Falun. Sid. 43-57.
- Wedin M. 2001c. Brukens påverkan – exempel norr om Dalälven, i: Wedin M. *Det skogsfinnska kulturarvet*. Falun. Sid.61-63.
- Wedin M. 2004. *Den skogsfinnska kolonisationen i Alfta, Bollnäs och Hanebo*. Falun.
- Wedin M. 2007. *Den skogsfinnska kolonisationen i Norrland*. Falun.
- Vilkuna J. 1992. *Suomalaiset vainajien karsikot ja ristipuut* (eng: *The karsikko and cross-tree tradition in Finland*). Kansatieteellinen arkisto 39. Helsinki.
- Zachrisson I. & Iregren E. 1974. *Lappish bear graves in northern Sweden : an archaeological and osteological study*. Early Norrland; 5. Stockholm.

Internet

Grannäs: <http://www.sm3ode.se/grannaes/> 090315

FINNSAM: <http://www.finnsam.org/> 090319

Finnskogsmuseet i Alfta: <http://home.swipnet.se/finnskogsmuseet/> 090319

Mittuniversitetet:

[http://www.miun.se/HUM/Om- HUM/Arkeologi/Forskning/Skogsfinnar/ 090315](http://www.miun.se/HUM/Om-HUM/Arkeologi/Forskning/Skogsfinnar/090315)

FMIS: Riksantikvarieämbetets fornsökningsregister:

[http://www.fmis.raa.se/cocoon/fornsok/search.html/ 090319](http://www.fmis.raa.se/cocoon/fornsok/search.html/090319)

SOFI: Institutet för språk och folkminnen, ortsnamnsregistret:

[http://www.sofi.se/ortnamnsregistret/ 090319](http://www.sofi.se/ortnamnsregistret/090319)

Råsjö: [http://www.nyanget.net/skogsfinnar/ 090315](http://www.nyanget.net/skogsfinnar/090315)

Torsby Finnkulturcentrum: [http://www.finnkulturcentrum.com/ 090319](http://www.finnkulturcentrum.com/090319)

Övriga källor

Aronsson Kjell-Åke, Bladh Gabriel, Myrdal-Runebjer Eva & Pettersson Susanne. *Rapport över 1993 års arkeologiska undersökning vid Gammelvallen i Södra Finnskoga socken (RAÄ 280)*, Karlstad u.å. UM Arkiv 28767.

Bredvold Terje Audun. Mail 2009 03 10; 090316.

Feltzin Ida. 2008. *Medeltida ödeläggelse i södra Norrland - En källkritisk analys av forskning och Inventering*. Magisteruppsats, Lunds universitet.

George Ola. *Arkeologisk undersökning av en huslämning på den skogsfinnska gården Raä 165 vid Råsjön, Borgsjö socken*. Murberget Läns museet Härnösand. Rapport nr 2007:9.

Mogren Mats. Forskarassistent vid Lunds universitet. Mail, 090319.

Palmqvist Susanne. Intendent vid Torsby Finnkulturcentrum. Mail 090318.

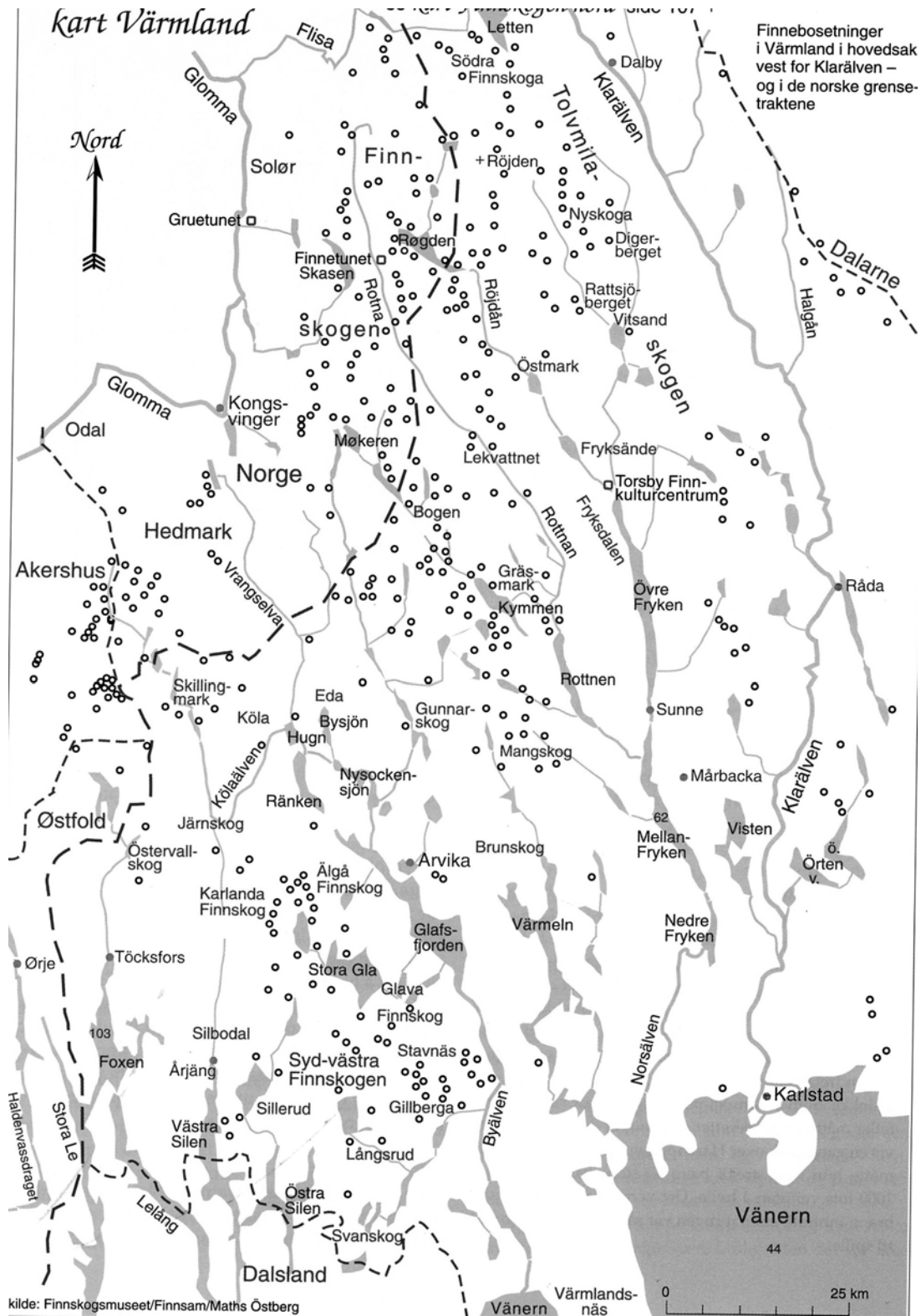
Söderlund Kjell. 2002. *Grannäs skogsfinnska kulturarv 1613-2002, Dokumentation av platser, händelser och övriga uppgifter om skogsfinnska byn Grannäs, Alfta socken, Ovanåkers kommun, Gävleborgs län*. Projektarbete, Mitthögskolan.

Welinder Stig. 2003. *Skogsfinnarna i den svenska maktstaten - Lokalhistoria, etnicitet och landskap*. Stora Skedvi. PDF-fil:
<http://www.miun.se/HUM/OHUM/Arkeologi/Forskning/Skogsfinnar/>

Östberg Maths. Finnskogsmuseet i Alfta. Mail, 090316.

Bilaga 2. Karta över finnbosättningar i Värmland.

(<http://www.finnkulturcentrum.com/>)